

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 329

Власенко Т.Т.

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

ВИБОРИ В УКРАЇНІ: АКТУАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ?

Розглядається проблема визначення української національної ідеї у вітчизняному науковому дискурсі. Аналізується політична ситуація після парламентських виборів в Україні, зокрема проблема можливої актуалізації української національної ідеї. Багатозначність терміна „національна ідея” ускладнює його використання і як когнітивного, і як ідеологічного ресурсу.

Ключові слова: дискурс, ідеологія, національна ідея, нація, націоналізм.

Власенко Т. Т.

ВЫБОРЫ В УКРАИНЕ: АКТУАЛИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ?

Рассматривается проблема определения украинской национальной идеи в отечественном научном дискурсе. Анализируется политическая ситуация после парламентских выборов в Украине, в частности проблема возможной актуализации украинской национальной идеи. Многозначность термина „национальная идея” усложняет использования его и как когнитивного, и как идеологического ресурса.

Ключевые слова: дискурс, идеология, национальная идея, нация, национализм.

Vlasenko T.

ELECTIONS IN UKRAINE: AKTUALIZATION OF NATIONAL IDEA?

The article is devoted to the problem of definition of the Ukrainian national idea in scientific discourse. The author analyses the political situation after parliamentary elections in modern Ukraine, in part, problem of actualization of Ukrainian national idea. The polisemanticity of term „national idea” complicates the uses of this concept and as cognitive and as an ideological resource.

Key words: discourse, ideology, national idea, nation, nationalism.

На відміну від першопричин поширення політичного радикалізму в Європі, направленого в першу чергу проти іноземних мігрантів, підтримка українськими виборцями ВО „Свободи” на парламентських виборах свідчить, на нашу думку, про зниження довіри як до влади, так і до традиційної опозиції, про запит на нові політичні сили, нову опозицію (спроба запустити механізм „циркуляції еліт”) та припускаємо – на ідеологічно-ціннісну складову політичного процесу, практично

відсутню на попередніх виборах. Успішна реалізація ВО „Свободою” на виборах ідеї україноцентризму, по суті, ставить питання про можливу актуалізацію у вітчизняному публічному дискурсі проблематики національного, „національної ідеї”, зокрема. Стосовно останньої слід зазначити, що, незважаючи на існування зовнішніх атрибутів української держави: прапора, герба, виправленого тексту гімну, відповідних політичних інститутів і законів, консолідує українська ідея до цього часу не вироблена. Саме тому, не поділяючи погляди ні тих, хто апріорі принижує значимість української ідеї чи взагалі вважає

її міфом, ні тих, хто надзвичайно захоплюється проблемою її історичного минулого, ризикуючи при цьому одержати феномен шароварництва в стилі „oseledets & gorak”, ми все ж таки на боці тих, хто наполягає перш за все на осмисленні цього поняття та визначенні можливості його практичного використання.

Сама по собі проблематика нації, національної ідентичності, націоналізму, національної ідеї була і залишається полем для теоретичних досліджень як західних (П. Альтер, Б. Андерсон, О. Бауер, Р. Брубейкер, Д. Гатчінсон, Е. Геллнер, К. Дойч, Е. Сміт, Е. Хобсбаум), так і вітчизняних науковців (В. Євтух, В. Лісовий, М. Михальченко, В. Мосейчук, А. Черненко, А. Фартушний та ін.). Більше того, з 1998 року в Україні видається збірник наукових праць „Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку”, який є фаховим виданням у галузі політичних наук. Незважаючи на всю складність будь-яких трактувань української національної ідеї, зумовлену впливом як суб’єктивно-емоційних, ціннісних та ідеологічних бачень, так і ситуацією трансформації українського суспільства, що відповідно означає одночасне становлення нації, держави, громадянського суспільства, осмислення цього феномена залишалось невід’ємною складовою вітчизняного дискурсу. Разом із тим, на сьогоднішній день дискурс навколо означеного поняття скоріше нагадує ситуацію, яку описав Бернард Крік з приводу іншого концепту „в лексиконі публічної політики демократія, можливо, є самим ненадійним словом” [1 с.56]. Значною мірою це пояснюється тим, що проблематика національного, зокрема, нації, за оцінками західних науковців, є найпроблематичнішим терміном, „одним із найзаплутаніших і найупередженіших слів політичного лексикону” [2]. Хоча більш корисною в аналітичному сенсі, на наш погляд, є точка зору про націю як ідеологічний конструкт, як аспект політичного та символічного/ідеологічного порядку [3, с.297].

Використання поняття „українська національна ідея” у вітчизняному дискурсі перетворилося сьогодні на зручний слоган, своєрідне кліше, що має цілком ідеологічне підґрунтя та функціонує як ідеологічний феномен. Цим поняттям цілком вільно та своєрідно користуються політики, журналісти, письменники, вчені. Як приклад, можна навести слова відомого журналіста Миколи Вересня: „не треба шукати

національну ідею, не треба. Я знаю всі національні ідеї, можу запропонувати будь-яку на вибір. Національна ідея француза полягає в тому, щоб у п’ятницю дуже сильно напиться вина. Національна ідея британця полягає в тому, щоб тієї ж п’ятниці дуже сильно напиться віскі. Німця – щоб тієї ж п’ятниці дуже сильно пива напиться. Оце і є національною ідеєю” [4, с.6].

Разом із тим, говорити про чітко визначений термін „національна ідея”, зокрема, „українська національна ідея”, на жаль, немає підстав. У цьому контексті найбільш доречною видається точка зору Василя Лісового, який, зокрема, вважає, що термін „національна ідея” застосовують у трьох основних значеннях: а) цим висловом позначають важливу для суспільства ідею будь-якого змісту, *щодо якої існує згода більшості громадян, або ж таку, що здатна одержати підтримку більшості громадян*; в обох випадках цю ідею розглядають як таку, що сприяє громадянському єднанню; б) ідею нації; в) особливості національної свідомості; з останнім пов’язане застосування цього вислову для позначення *національного ідеалу* („мрії”), призначення нації (в тім числі її „місії”) тощо. Більшість авторів тлумачать вислів „національна ідея” у другому та третьому із названих вище значень [див.: 5, с.593].

Аналізуючи далі вислів „національна ідея”, В.Лісовий стверджує, що багатоманітність вислову „національна ідея” у більшості сучасних його застосувань – як у публіцистиці, так і в текстах, що претендують на науковість, – перевершує багатозначність інших ідей чи понять у суспільних науках: вона є значно більшою, ніж це звичайно уявляють. А це, на його думку, великою мірою піддає сумніву працездатність цього вислову і як засобу пізнання, і як ідеологічного засобу [див.: 5, с. 597]. Особливо коли термін „національна ідея” використовують поза конкретним контекстом, він набуває ознак радикальної невизначеності. Підтвердження цьому – та дискусія, що точилася на сторінках різних видань чи то про ідеологію, чи то про українську національну ідею в останні два десятиліття української державності.

Зокрема, Ф. Рудич вважає що „національну ідею... слід враховувати в політико-ідеологічній доктрині державотворення. Ця ідея має сприйматися всіма громадянами країни. Адже вона не є ідеологією у вузькому значенні слова. Це – проект спільного життя громадян певної держави.

Національна ідея – це прагнення нації до кращого життя відповідно до її можливостей і традицій. Сьогодні такою об’єднуючою ідеєю могла б стати ідея викоренення бідності та забезпечення цивілізованих стандартів життєвого рівня громадян. А в майбутньому – ідея соціального партнерства...” [6, с.7]. До цієї думки долучається Н. Дембицька, яка підкреслює: „Розробка національної ідеї, як державної ідеології... в Україні поза усіма іншими наслідками для суспільного розвитку стала б інститутом соціального впливу на ефективну політичну соціалізацію підростаючих поколінь громадян” [7, с.90]. Натомість, М. Михальченко наголошує, що суспільствознавці переоцінили зростання значення національної ідеї в розбудові української державності [8, с.219]. Він зауважує, що не визріли умови для створення інтегральної ідеології на базі одномірної національної ідеї [8, с.242]. Окрім цього, як стверджує Є. Камінський, в українській державі „так і не знайшлося політичної сили, здатної продукувати і оприлюднити сприйнятливую і ефективну національну ідею” [9]. У підсумку, з одного боку, констатація необхідності вироблення української національної ідеї, з іншого, – відсутності чи то необхідних умов, чи то політичної сили для її продукування.

Націоналізм/національна ідея актуалізувалась на теренах націй-держав у період їх становлення на руїнах радянської системи. Проте, як показала пострадянська практика, ні спроби російської влади, спочатку не зовсім конструктивні, але згодом оформлені в чіткі принципи сильної держави, історичної місії Росії, ні білоруський ідеологічний проект не знайшли достатнього змістовного, системного і критичного осмислення у відповідних дослідженнях різних аспектів означеної проблеми. Так, заклики до пошуку національної ідеї в Росії, починаючи з послання Б.М.Єльцина Федеральним Зборам Росії в кінці 1996 р.), та й в Україні – це спроби визначення інтегративної ідеології (в ідеалі), або найбільш впливової на маси (що більш реалістично). Відраза до комуністичної ідеології, спроба відмежуватися від неї, разом із тим необхідність ідеологічної стратегії розвитку спонукали владні еліти спочатку до пошуку національної ідеї, що, по суті, не що інше, як пошук ідеології. Так, на думку В. Іноземцева, за роки незалежності Росія не виробила „національної ідеї”, а ті її версії, що набули поширення в суспільстві, виявилися не стільки

„національними”, скільки „націоналістичними”. „Вихід” був знайдений у тому, що ідеологією стала деідеологізація, а головним завданням інформаційно-пропагандистської машини – максимально можлива ізоляція населення від інформації, від будь-якої пропаганди, окрім державної [див.: 10, с.46-47].

Є різні трактування висловлювання одного з українських президентів, що національна ідея в Україні не спрацювала. Певний час це сприймалося як констатація факту неефективності самої ідеї. Насправді ж ситуація з українською національною ідеєю в тому, що її не тільки не сформували, але і не сформулювали. Термін „національна ідея”, який тривалий час використовувався громадськими діячами, письменниками, науковцями, викликає великі сумніви і як когнітивний, і як ідеологічний ресурс у силу його невизначеності, розмитості, метафоричності та популізму самого поняття при перенесенні його зі сфери публіцистичності у науковий дискурс. Хоча має місце, на наш погляд, „ідеологічність” самого терміна, завдяки популізму при його використанні. Разом із тим сформульована національна ідея суспільна значущість якої є беззаперечною для більшості громадян, націлена на втілення у практику і може виступати засобом мобілізації громадян. Тому національні/ націоналістичні ідеї можуть бути використані партією з метою координації, мобілізації певних соціальних груп і легітимізації.

Наявність у вітчизняному політичному дискурсі національної ідеї/націоналізму можна пояснити процесом розбудови української держави. Як відомо, державність і держава є конституюючими ознаками нації. Поділяючи нації на культурні та політичні, Ф. Майнеке підкреслював, що перших насамперед об’єднує спільна мова, спільна література, спільна релігія, других, в першу чергу, – наявність держави, де існує живе, тривале, внутрішньо і зовнішньо дійове почуття політичної спільності [див.: 11, с. 504-506]. Конституція України, визначаючи джерелом влади український народ (громадян України всіх національностей), тим самим зробила крок до легітимізації політичної нації, яка сьогодні реально поєднує у собі різні культурні стереотипи, різні мови, історичне тяжіння до Сходу (Росія) чи Заходу (ЄС). У цьому сенсі незалежність України – це інструмент утвердження української політичної нації шляхом побудови („розбудови”) держави.

Інтелектуальна критика часто розглядає націоналізм як „вузькозосереджену” ідеологію з обмеженою суттю. Так, на думку окремих критиків, націоналізм тільки короткочасно набуває першорядного значення – під час державотворчих криз, зовнішньої небезпеки, завоювання й оборони території, суттєвого внутрішнього панування ворожої етнічної чи культурної групи [див.:2]. Можна погоджуватися чи не погоджуватися з оцінками західних науковців, однак, відповідь на питання, що послужило основним ресурсом для мобілізації ВО „Свободою” українських виборців (суто націоналістичний тренд чи інші фактори), слід шукати і у цій площині. Так, питання до української еліти, яка здебільшого не спілкується, або взагалі не володіє українською мовою, лікується, відпочиває та навчає своїх дітей за кордоном, вивозить кошти в офшорні зони, тим самим не сплачуючи податки у вітчизняний бюджет, використовує українську територію з українцями лише заради збагачення, залишаються на сьогодні актуальними. На цьому ґрунті і націоналістичний тренд, і „неукраїнськість” еліти, і запит на нові політичні сили – це „пазли”, успішно складені ВО „Свобода” на останніх парламентських виборах.

Разом із тим, сьогодні відповідальні політичні еліти не можуть не враховувати світовий тренд пошуку іншої/інакшої моделі розвитку людства. Зусилля, витрачені Україною на втілення ринкової моделі (орієнтованої в першу чергу на споживання), яка поступово втрачає свою актуальність на Заході, необхідно відформатувати відповідно до нових стратегій світового розвитку, його викликів і ризиків. Проблема забезпечення стійкого розвитку людства приречена на пошук і втілення принципово іншої моделі, що мала би пріоритетом не споживання, а іншу якість життя, орієнтовану в першу чергу на збереження довкілля, спілкування, толерантне та спокійне ставлення один до одного. Сам стан земних ресурсів на сьогодні жорстко обумовлює інший/історично відмінний алгоритм формування потреб, відповідної

поведінки та пошук нової парадигми світосприйняття, співіснування та стабільного, стійкого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Crick В. In Defence of Politics [Електронний ресурс] / В. Crick. – University of Chicago Press: Chicago and London, 1993. – 272 р. – Режим доступу: http://books.google.com/books?id=IM3puBvwf9E_C&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=alse
2. Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія [Електронний ресурс] / Е. Сміт. – К: "К.І.С.", 2004. – 170 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/smith/smt.htm>
3. Вердери К. Куда идут нации и национализм? / Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хрохидр. Нации и национализм [пер. с англ. и нем. Л. Я. Переяславцевой, М. С. Панина, М. Б. Гнедовского]. – М.: Праксис, 2002. – 416 с.
4. Вересень М. Хороші професіонали можуть не захотіти працювати на погану державу / М. Вересень // День. – 1999. – 6 лютого. – № 22.
5. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея? / Націоналізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2008. – 872 с.
6. Рудич Ф. Політична наука в Україні: стан і перспективи [Електронний ресурс] / Ф. Рудич. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=13&c=55>
7. Дембицька Н. Когнітивний аспект політичної свідомості нового покоління [Електронний ресурс] / Н.Дембицька // Соціальна психологія. – 2003. – №1. – Режим доступу: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=15&c=>
8. Михальченко Н. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н.Михальченко. – К.: Институт социологии НАНУ, 2001. – 440 с.
9. Камінський Є. Концептуальні виміри практичної ефективності політологічних досліджень / Є Камінський // Політична думка. – 2002. – № 2-3. – С.108-121.
10. Иноземцев В. Природа и перспективы путинского режима / В.Иноземцев // Свободная мысль. – 2007. – № 2. – С.39-57.
11. Майнеке Ф. Загальний погляд на націю, національну державу і космополітизм / Націоналізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2008. – 872 с.